

rava ogerska reka, izlivajoč se izvan ogerske meje v glavno reko Dunav, imenuje se Tisa (Theiss). Ob bregovih reke Tise ne najdeš nič ptujega, vse kar koli vidiš, vse te opomina ogerskih šeg, ogerskega življenja. Kdor ni videl reke Tise in ogerske planjave ob Dunavu in Tisi, ta ogerske dežele ne pozná. Kar je Indijancu veletok Ganges v Aziji in Amerikancu reka Misisipi, to je reka Tisa pravemu Madjaru. Ona mu daje trstovino ali bičevino, s katero si Madjari pokrivajo hiše; daje mu vodo za pijačo, katero Madjari rajše pijó nego li vodo iz vodnjakov, a vrhu tega mu tudi nosi trgovske in ribiške ladije. Reka Tisa je jako ribovita ter dáje Madjarom mnogo rib za domači užitek in prodajo. Ob bregovih reke Tise se nahaja tudi obilo divjačine, ki daje velik del vsakdanjega živeža, posebno ogerskemu plemenitašu, ki gre ob mesečnih nočeh v bičevje lovit in streljat divje race in druge povodne ptice. Ob bregovih reke Tise je vse živo divjih rac in gosí, čapelj, žrjavov, štokelj, túkalic, kljunačev in drugih močvirnic. Pa tudi lisic, víder in volkov se ne manjka, kamó li rib. Nek ogerski prigovor pravi, da so ribe tretjina reke Tise.

Vse iz Karpatov prišedše reke izlivajo se v Tiso, recimo: na desnem bregu Drzova, Bodrog, Hernad, Jegra in Zagjva, na levem pa: Samoš, Körös in Moriš (madj. Maros).

Reka Tisa postaja iz Černe in Bele Tise ter naglo padajoč preteka županijo Marmaroško, stopa pri Velikem Selešku (Nagy-Szöllöz) na veliko ogersko ravnino in po mnogih zavinkih na jug zapuša pri Segedinu ogersko deželo.

T.

Prirodopisno-natoroznansko polje.

Globanja ali užitni goban.

Znam, čitateljčki moji ljubi, da dobro poznate glivo, ki se imenuje: globanja ali užitni goban; tudi znam, da ako bi po gozdu iskali jedilnih gob (gliv), pustili bi globanje ter raje trgali belopikaste mušnice. kakor je to storila nevedna Katarinka, o katerej ste vže gotovo čitali po večkrat. Tej so se zdele sive globanje pregrde, in mislila si je: mušnice, ki so tako lepo rudeče in belopikaste, te morajo izvestno okusnejše biti.

O tistih „grdih, sivih“ gobah, katerih Katarinka ni marala, hočem vam denes, otroci dragi, nekoliko več povedati. Poslušajte me tedaj!

Globanja je poleg imenitnih rumenih lisičic jedina užitna goba, ki se po vseh krajih naše slovenske domovine uživa. O tem pričajo tudi njena mnogobrojna imena, katere je po različnih krajih dobila. Na Kranjskem jo imenujejo: užitni ali okusni goban, jurček tudi vrgánj. (Vrgánj jo imenujejo tudi prebivalci Medžimurski.) Na Štajerskem jej pravijo sploh: globanja ali glibanja. Nje botanično ime je: *Bolétus edúlis*. Nemci jej pravijo: Herrenpilz, Pilzling, Steinpilz, essbarer Röhrenpilz, tudi Edelpilz.

Vzemite zdaj, dragi moji, globanjo v roke, hočemo si jo dobro ogledati in jo potem natančno popisati. — Oni del globanje, za katerega držite, imenuje se kocén, bét ali rep. Ta je okroglast, precej debel in sicer pri spodnjem konci debelejši nego li pri gorenjem. Kocén čisto mladih globanj je jajčasto-okrogel. Kocenova barva ni pri vseh globanjah jednaka. Pri nekaterih je belkasta, pri drugih zopet rumeno- ali sivorujavkasta, a pri vseh je kocén poln (t. j. da ni votel, kakor pri nekaterih gobah) in s tenkimi mrežami opisan, ki se pa pri starih globanjah čisto malo ali celó nič ne poznajo. Drugi del globanje je klobuk. Klobuk je podoben blazini, močno zbočen ter pri starih globanjah zeló širok. Površje klobuka, ki je golo, je včasih malo mokrotno, bledorumene, pri mladih belkaste barve. Dobé se pa tudi globanje, katerih klobuk je temnorujav ali celó črn.

Na Štajerskem ljudstvo po barvi klobuka razločuje po več vrst globanj, recimo: pšenične ali bukove, katerih klobuk je temnorumen; ržene, ki imajo sivkast klobuk in ajdovske ali hrastove globanje s temnorujavim ali črnim klobukom. Botanik tega razločka med njimi ne dela.

Obrnite zdaj klobuk in si ga od spodnje strani oglejte. Kaj ne, da se vam zdi, kakor bi bil klobuk s šivanko napikan? A vender temu ni takó. Na spodnji strani klobuka se nahaja namreč neka, iz samih majhnih cevek sestavljena tvarina, ki se plôdna plast ali plôdna lega imenuje. Cevke, iz katerih je plôdna plast sestavljena, zeló so tenke, a ne povsod jednako dolge. Če plôdna plast od klobuka ločimo, kar prav lahko storimo, prepričamo se, da so cevke, ki so bliže kocéna, krajše, nego li óne druge. Plôdna plast je pri mladih globanjah bela, pozneje porumení in pri čisto starih globanjah je temnozelená. Kaj mislite, so-li te cevke, iz katerih je plôdna plast sestavljena prazne? — Naj vam povem, kaj je v cevkah. V cevkah, iz katerih je sestavljena plôdna plast, je mnogo mnogo telec, ki se trôs ali klîčna zrna imenujejo in po katerih se globanja plôdi. Odtргajte klobuk popolnem razvite globanje od njenega kocéna in denite ga zvečer na bel papir in sicer s plodno plastjó navzdoli. Drugo jutro bodele našli, kadar klobuk odvdignete, na papirji polno rumenega prahú in ta prah ni nič družega nego — trôs. Po trôsu se tedaj globanja, kakor tudi vsaka druga goba ali gliva plôdi. A motili bi se, ako bi mislili, da iz trôsa takój vzraste globanja, kakor n. pr. iz pšeničnega zrna bilka. Iz trôsa vzrastejo najpred zeló tenke, srebrenosvitke nitke in iz teh še le vzraste globanja. Glivine nitke, ki se micelij ali podgodbje imenujejo, najdete, ako vzamete pést zemlje, na katerej je globanja rastla, ter jo preiščete.

Ker ima globanja, kakor sem vže zgoraj omenil, iz cevek sestavljeno plôdna plast, prištevamo jo k rôdu cevkaric ali gobanov (*Bolétus*, *Röhrenpilze*.) Če si ogledate plôdna plast gobe mušnice, takój se prepričate, da je ta čisto drugače ustvarjena; ona namreč ni sestavljena iz cevek, nego iz samih listkov ali platin. A o tej gobi vam nameravam nekoliko več povedati v prihodnjem „Vrtčevem“ listu.

Ako globanjino meso prerežemo ali pretrgamo, ne izpremeni barve, nego ostane lepo belo. Če tedaj po gozdu gobe nabirate in najdete gobo ter ne veste ali je globanja ali ní, pritisnite s prstom njeno meso. Ako izpremeni barvo v modro ali zelenkasto izvestno, je strupena. Posebno se lahko

globanja zamenj z dvema gobanoma, ki sta na prvi pogled globanji zelo podobna. Na Štajerskem imenujejo ljudje obe gobi: steklači. (Bolétus lúridos in Bolétus Sátanas.)

Meso globanje je prijetnega okusa. Okus surovih globanj nas opomina na orehova jedra in mandeljne. Užitni goban je po naših listnatih in iglatnih gozdih sploh navadna gliva. V nekaterih letih se prikaže vže meseca maja, navadno pa le koncem poletja in v jeseni. Meso užitnega gobana je zelo okusna jed, ki se lahko na raznovrstne načine pripravi. Globanje se pa tudi v tenke listeke narežejo in za zimo posuše.

Kaj ne, kako tečna in okusna je po zimi kislá globanjina juha ali globanjevica?

Anton Kosi.

Listje in cvetje.

Drobtine.

Pobrala nam je nemila smrt plemenitega, obče priljubljenega, značajnega in požrtovalnega dušnega pastirja. Umrl je v 23. dan oktobra čast. gospod

Jožef Resnik,

duhovni pomočnik pri sv. Jakobu in kateteh mestne dekliške šole v Ljubljani v najlepši dobi svojega življenja. Bil je še le v 36. letu svojih dni, in vže ga je Gospod poklical k sebi po zasluženó plačilo. Kako je bil rajniki obče spoštovan po vsej Ljubljani, to je kazal velik in sijajen sprevod na pokopališče. Vse je bilo na nogah in šlo za krsto, da-si je bilo zelo deževno vreme. Kako priljubljen je bil pri šolske mladini, to so kazali premnógi venci z različnimi napisi na dolžih trakovih. Pokojnik je bil velik prijatelj slovenske mladini in zvest naročnik našemu listu, zato je bodi mu hraležen spomin ohranjen tudi v „Vrtci.“ Bog mu daj večni mir in pokoj!

(Sirote.) Otroke, kateri nimajo očeta ne matere, imenujemo sirote. Pazite sirot, ker óne vam so od Boga dani bratje in sestre, ter prosite tudi svoje stariše, da se jih usmilijo, in Bog bode zaradi sirot blagoslovil vas in vaše stariše ter vam dal obilo srečo.

Pametnice.

- * Ko tare sila te in glad,
Takrat nikdó ni tebi brat;
Ko pa bogastvo ti imél bi,
Takrat pač bratev ne preštel bi.
- * Če si v nadlogah in skrbéh,
Obup naj v glavo ti ne šine;
Saj Bog pomagal ti bo rad,
Razjásnil koj sreá ti tmine.
- * Če vedno ohraniš nedolžno srce
Pač znal ne boš nikdar kaj jad je
— gorjé.
- * Kdor dela veselo in moli zmir vmes
Dobí blagoslová obilo 'z nebes.

A. Pin.

(Kako se Dunaj, stolno mesto našega cesarstva razvija.) Od 1868 do 1883. l. se je na Dunaji pozidalo 3616 novih hiš, ki imajo večinoma po tri do štiri nadstropja. 997 hiš se je prezidalo, in 4797 hiš se je s prizidanjem in nazidanjem povečalo.

Besedni uganki.

(Priobéil J. B.)

I. Izumi dolénjsko vas, katere imé obstoji iz desetih érk. Prve tri érke ti dadó imé gorenjske vasi. Druge tri érke značíjo del živalskega telesa. Ostale štiri érke značíjo pri vsakej hiši potrebno tekočino. Pómni pa, da se imé tekočine začne s samoglasnikom, kateri stoji tudi sredi imena gorenjske vasi, in konča se zopet s samoglasnikom, kateri pa stoji sredi besede, ki znači del živalskega telesa.

Ako pa samoglasnik v sredi druge besede izpremeniš v samoglasnik, ki je v sredi prve besede, doboš samostavnik s prilastkom. Katera dolénjska vas je to?